

Los Capitols

de l'annada

2019

Somari

Abansdísar deu Capitòl de Prima : Guy MONDORGE	2
Conferéncia de Peter Nahon : Maryse POULIQUEN	3
Un òmi deu terrador, lo Pau DEIRIS : Miquèu CRACIET	6
Las icònas de l'estrangèr : Annie LAVIELLE	8
Crimi de saba : Guy MIREMONT	12
La broisha deu bòsc de Mixe : Miquèu BARIS	14
Lo molin de Pairbon : Danièl LAFARGUE	17
Ua despensa qui's poiré esparnhar : Daniel LAFARGUE	19
Abansdísar deu Capitòl d'Abòr : Guy MONDORGE	20
Devis d'entrada a l' Academia de Fanny LARTIGOT	21
Mòt d'arcuelh tà la Corinna Diharce Laulhèr: Guy Mondorge	23
Filó : Francis LABARTHE	25
Palomas : Annie LAVIELLE	28
D'on vien donc lo mòt « charnégo » ? Miquèu BARIS	31
WWW.ALFABET.COM : Pèire BEDAT	32
Entà arrider : Jean MAISONNAVE	34
Lo marcat de Pèirahorada : Daniel LAFARGUE	36
Las particularitats de la genealogia a Baiona : André PEES	41

Adishatz a tots.

Abans de deishar la paraula a las academicianas e aus academicians tàd aqueste Capitol de Prima de 2019, que volerí en quauques mòts díser lo plasèr de vs'arcuèlher uei dens aqueth quartièr de Blancpinhon, on los anglòis e's pòrtan lo beròi chafre de « Malhons » (lo nom gascon deu « *goëland* »).

Qu'aven tinut just abans aqueth càpitòl la nòsta amassada annuau. Lo temps de'ns bremsar de tots los moments magèrs de l'annada 2018, deus tres càpitòls en passant per l'Estanquet de las Hestas de Baiona a l'arrua deu Molin, mes tanben per l'inauguracion oficiau de l'Ostau de l'Academia tan plan restaurat per la mairetat de Baiona o per la conferencia sapienta deu Peter Nahon sus las influencias de la lenga gascona sus lo francés de Baiona e tanben sus la lenga ebraïca parlada per la Comunautat Judiva baionesa.

Gèr, com dens totas las 153 comunas de la navèra aglomeracion País Basco, qu'estó votada la presa de competencia « lenga e cultura gascona » per la Comunautat d'Agglomeracion. L'ocasion o lo parat, tau vòste servidor, de tornar díser quauquas esperas nòstas. Qu'ei donc dit çò qui segueish aus collègas mens deu--Conselh--Municipau--d'Anglet : **La lenga que carreja los imatges deu passat. Mes que pòrta tanben los espèrs deus lendedomans.**

Que pensi aver heit tot çò que podèvi, sovent solet, quan èri en responsabilitat dens los executius municipau, comunautari o departementau.

Que demorarei actor, dab tots los elejuts gascons deu parçan, de çò qui serà hèit doman dens l'encastre d'aquera navèra competencia.

E que seguirèi dab tots los gascons de demandar duas causas de las màgers :

- Que lo logo de la Comunautat e sia hèra viste arrevirat dens las tres lengas deu territòri.

- Que lo nom de la nòsta comunautat hasqui la plaça au son tròç de Gasconha, e sia cambiat en Aglomeracion Pais Basco-Ador.

A nos, tots amassa, de transformar l'ensai e de har passar la veishiga entre los paus.

Per balhar lo purmèr còp de pé, qu'apèri donc a un Academician tà aubrir aqueste Càpitòl.

Conferencia de Peter Nahon Maryse POULIQUEN

Peter Nahon qu'es un lingüista, que vienó a Baiona presentar lo son naveth libi « Gascon et français chez les Israélites d'Aquitaine »

Après avéisher mencionat dus sòcis de la nosta academia Benjamin Gomes qui n'estó president e Albert Levy , qu'a hèit un istoric brac. Las pròvas de la preséncia judiva en França que datan d'abans Clodovèu (Clovís). Quitament si l'edicte de Carles lo Vlau en 1394, e proclamè l'estremiada (horabandida) deus judius, los d'Aquitània n'estón pas concernits pr'amor de la dominacion anglesa dens las províncias de Guiana e Gasconha .

Adarron la batista de Castilhon en 1453, nat ne s'aucupè de har aplicar aqueth vielh edicte.

En 1492 quan los judius estón horabandits d'Espanha que's podón refugiar en França.

En 1552 un edicte d'Enric lo Ilau que confirmè per privilègi reiau la tolerància deus mercadèrs portugués e lo manteng deus israelitas sus sòu francés.

En 1723 lo poder reiau francés qu'assolidè lo privilègi acordat e hasó legitima, legala la religion judiva.

En 1790 Loís lo XVIau, sus proposicion de la Constituenta qu'acordè l'estatut de ciutadan actiu aus judius de Baiona e Bordèu çò qui ne cambiè pas arren tad eths.

A Baiona la preséncia judiva que s'ahortí per integracion e lo barri de Sent Esperit que's constituí com ua metropòli deu judaïsme.

Uei pr'amor de las tuaderas de la dusau guèrra mondiala la populacion que baisha mes n'a pas jamei superat 2000 a 2500 poblants.

Qu'arribam au subjècte deu libi e de la conferéncia : Quina lenga e parlavan ?

Lo Peter Nahon qu'a escriut lo son libi tà muishar que quauques istorians qui sostienèvan que los judius de Baiona e parlavan espanhòu s'enganavan. Que disèvan que los judius e parlavan espanhòu dinc a la Revolucion quan còp sec passèn au francés.

Donc lo Peter Nahon que ditz que los judius èran a Baiona abans lo sègle XVIau, e que los qui vivèvan a Sent Esperit parlavan la lenga deu parçan qu'es a díser lo gascon. Per las ceremonias religiosas, autan los crestians emplegavan lo latin lenga morta, autan los judius emplegavan la lenga ebraica : l'ebreu qu'avè lo medish estatut com lo latin, ua lenga morta emplegada per l'escriut e la liturgia.

L'integracion que's pòt véder dens los poèmas d'Isaac Agorni escriuts en ebru au sègle XIIIau, mes qui tornan préner las fòrmas deus planhs deus trobadors.

A comptar deu sègle XVIau per los descendents deus hugitius la lenga espanhòla que vadó la dusau lenga sacrada tà la liturgia tant com l'ebreu. En 1550 las pregàrias e quitament la bíblia qu'estón arreviradas en espanhòu tad estar compresas per tots los qui avèn emigrat ad Amsterdam o aulhors.

Ad aqueth moment qu'era ua causa naturau de parlar ua lenga dens la vita vitanta desparièra de la deu culte. Per exemple los arquijs de Baiona qui dinc adara èran escriuts en gascon, que son estats redigits en francés ; mes a la glèisa n'utilizavan pas sonque lo latin e ueitanta-cinc deu cent deus baionés ne parlavan pas francés mes gascon.

L'espanhòu qu'era donc la lenga de cultura veicule de la literatura piosa, tot parièr los letrats francés qu'emplegavan lo latin.

Qu'es confirmat que la lenga parlada preus israelitas de Baiona èra lo gascon pr'amor ne son pas jamei estats claustrats dens un ghetto dab arruas barradas ; que representavan la mitat de la populacion dab escambis a contunhar e quitament maridatges dab los crestians. Enric Leon qu'a escriut qu'aquò e pausava problèma a la municipalitat on quauqu'uns èran escandalizats.

Que damoran fòrt de pròvas d'escriuts en gascon que Peter Nahon a botats dens lo son libi :

- Un texte de 1837 sus l'inauguracion deu temple de l'arrua Maubec
- 4 extrèits de dialògues teatraus, quauquas cançons paraliturgicas cantadas uei enquèra abans lo carnaval israelita « pourin » e contats per l'Enric Leon.

- Ua letra de l'arquitecte Benjamin Gomes

- La devisa gascona gravada sus la maison Tavarez: « Pas de barrouils pous amics »

Donc los judius de Baiona que parlavan gascon , mes quin gascon ?

Qu'existiva ua grana diversitat lingüistica segon las zonas e au miei deus grops locaux los parlats qu'èran desparièrs ; tot com adara.

Mes com ac notè Pèir Rectoran, erudit de Baiona e sòci de la nosta academia, los israelitas de Sent Esperit que parlavan lo gascon clar e non pas negue.

De mei aqueth gascon qu'èra esmautat d'expressions vienudas de l'ebreu e de l'espanhòu .

Mantuas expressions que son entradas dens la lenga parlada tà formar un vocabulari expressiu, traças que s'arretroban.

Lo professor Jacme Lambert que recuelhó expressions pròpias aus israelitas e a tots los Baionés.

Aquèras expressions que son compausadas : 1/4 d'ebreu, 1/4 d'espanhòu, 1/4 de gascon , 1/4 de socas totas.

Lo libi que prepausa 850 entradas lingüisticas. Las duas mei coneishudas que son : cascant e trasto qui vienon deu Portugal.

La conclusion deu Peter Nahon qu'es lo judaisme e's sabó hóner shens pas jamei se dissòlver : atau que parlè gascon com tota la populacion dinc au sègle XXau.

Dens la magnifica campanha shalossesa au país daus Luis puishque lo deu Bearn e lo de França s'i aigabarrèjan aquí, qu'es solide lo parçan d'Amor. Enter las ombrèras solombrinas bordejant las arribas d'aqueths arrius e los pròches costalats bearnés vesins demora la superbèra ganaderia de Carrièra de cap a la rota de Saut de Navalhas.

Lo mèste de l'ostau lo venerable e lugrejant Pau Deiris, suberbon gimnasta dens soa joenessa puishque dab los sons companhs de l'Estela Amolesa qu'asseguravan l'animacion de las enterhèitas de las corsas landesas de tot lo parçan. Naturaument qu'estó lo tremplin ideau de soas activitats esportivas de trilhant e plegadís sautaire voltejant au dessús de las corsièras.

Neuridor de bestiar dens soa propietat de Carrièra, que s'es lançat dens la benalèja deu monde taurin en crompant quaquas vacas camarguesas en 1968 entà vàder ganadèro a soa casa com ua òbra tota d'arsec.

A la debuta n'èra pas aisit, mes dab hòrt d'abnegacion e la volontat de tostemps progressar contunhaument dens lo mitan corsaire, hòrt riscat totun semiat de trabucs mauparats e de cuentas amalaises entà viver plan dab aqueth bèth monde especiaument vernaculas e embarrat.

L'excellent impression muishada per las purmèras cortidas de soas vacas l'an convençut de's crompar d'autas per assegurar lo son prètzhèit apassionat. En 1972 qu'a pujat en formau, susmontant las dificultats de briu, qu'estó ua hèita màger, justament la reconeishença d'estar en competicion dab los mei bons confrairs deu valent e arderós monde corsaire.

La purmèra recompensa aonorifica esté dens las arenas mirificas de Nogarò per la renomada màger competicion deu còrn d'aur, entà plan díser la mei bona vaca de tota la sason. Plan solide lo somiu ierarquie deus ganadèros, los mèstes deus tropèths de las quadrilhas de purmèra !

Aquera tinhosa impausanta vaca de respècte Estanita esté quate còps en seguint còrn d'aur de 1975 a 78, de tota evidéncia çò de mei segur aquò qu'ac calèva har.

L'annada seguenta com a l'acostumada, qu'èra au torn de la nòbla Claudia d'estar coronada per accedir au títol suprème màgerment géncer cobedejat !

Per lo mèste de Carrièra, quina superbèra satisfaccion d'estar enfin plan reconeishut dens la cort deus màgers ganadèros de purmèra ! Aquera recompensa aunora plan segur lo tribalh arderós e conscienciós d'on lo valent Pau Deiris a tostemps hèit pròva dens la recèrca de l'amelhorança dens l'objectiu deu mei bon resultat tant qu'i posqui.

Dens las annadas ueitanta qu'a triomfat dens mantuas competicions federaus au som de la soa glòria, que s'ac a mei que segur plan ganhat !

Dens las annadas navanta lo mèste de Carrièra qu'a passat lo hlambèu au son hilh Joan-Loís dab la mira de manténer hòrt haut las colors verd e blanc de la ganaderia Deiris dens lo monde corsaire.

Quina estinglanta consecracion en 2003 dab los títols acomolats : los champions de França deus escartaires Benjamin de Rovere e deus sautaires Nicolau Vergonzeanne e enqüera mei l'escalòt deu mei bon bestiar e subertot la celèbra brilhanta vaca Jaquita, vaduda precisament aquí a Carrièra coronada còrn d'aur !...

Rendetz-vos compte, la celèbra vaca de las bonas premiada còrn d'aur vaduda a casa com ua hilha de la tasca, quina superbèra recompensa en apotèosi de l'estinglanta sason per tota la familha Deiris !...

Dab esmeridau Pau Deiris pòt estar content de soa escaduda de neuridor de la vacada, pr'amor que cau shens cès ni pausa tostemps neurir, trigar, suenhar e seleccionar dab lo vaquèr las mei bonas vacas per totas las competicions.

Qu'es un tribailh aplasurat, ingrat e sustot exigent qui demanda hòrt de paciència e tostemps ua volontat de hèr jamei estarrida !...

Lo remarcable ganadèro Pau Deiris qu'a passat la soa vita tostemps fidèu a la devise beròjament enradigada de soa comuna « D'Amor que soi !... »

Que qu'ò ! Plan solide Pau Deiris qu'èra un òmi deus grans, de segur plan de nòste, valorós hilh deu terrador gascon cap e tot !...

Las icònas de l'estrangèr

Annie LAVIELLE

Dens un purmèr temps qu'am vist los simbèus nacionaus deu nòste país. Uei que vam mudar a l'estrangèr e que vam véder que las icònas estrangèras qu'an tanben los lors petits mistèris. Qu'èi guardat la medisha hont, a saber, la revista en francés « ça m'intéresse ».

En Russia : Las « matriochkas », aqueras pampoletas gigonhas de las maishèras plan rosadas, de las fòrmas generosas que' ns hèn de tira pensar a la Russia eternau. Mes totun ne son pas tant ancianas qu'ac poderem pensar !

Que son estadas inventadas recentament: los purmèrs exemplaris coneishuts qu'apareishen a la fin deu sègle 19. Mes sustot çò de entad arríder hèit, qu'estón emprontadas ... a l'artisanat nipon ! En efect, a la fin de las annadas 1890, l'artista pintre Serguei MALIOUTINE que s'inspirè d'ua seria de estatuetas qui repretavan sèt divinitats qui avè vist en çò d'un ric mecènas SAVVA MAMONTOV.

En Finlanda : Los Etats Units d'America qu'an l'oncle Sam , en Finlanda qu'an «SUOMI-NEITO » (gojata finlandesa) qui incarna l'amna deu son país, mes que n'a tanben las fòrmas .Lo son auburi qu'esposa perfektament las frontèras de Finlanda .Qu'an començat de representar aquera eròia de cap tà la fin deu 19au sègle, los braç ubèrts, la pelha longa e blua, lo drapèu blanc dab la crotz blua dens la man gaucha. La soa pòsa qu'a quitament evoluat dab los aleas que lo son país e pativa. Atau en 1899, SUOMI-NEITO qu'apareish sus un tablèu patriotic lutant dab ua agla. Lo rapaç qu'es la Russia. Après la dusau guèrra mondiala Finlanda qu'es independenta mes que dèu deishar tres tròç a la Russia de cap tà l'èst (Petsamo, Salla, Karelia). Suu còp, SUOMI-NEITO que recebó ua gredonada: lo braç esquèr qu'estó plegat e la jupa un chic estretida materialisant atau la pèrta deus parçans de l'èst.

En Mozambique :Ua kalachnikov figura suu drapèu d'aqueth país creat en 1983. L'arma que'ns rapèla la guèrra tà l'independencia miada contra la puishança coloniala portuguesa de 1964 dinc a 1974. En 2005 los gavidaires deu país pensèn modificar aqueth drapèu, fin finau lo fesilh que demorè.

Aus Etats Units d'America : E perqué la chifra tretze e torna shens cès ni pausa (sans cesse) sus un bilhet d'un dòlar ?

L'agla de mar (pygargue, orfraie, grand aigle de mer), aqueth ausèth rapaç dab la coda blanca representat suu costat lis (pile) que tien dens las soas urpas (serres) tretze sagetas (flèches) e ua branca d'olivèr dab tretze huelhas. A costat que i a ua piramida de ...tretze gradas (degrés). Totas aqueras coïncidèncias que montan au cap, quauques uns que i veden quitament un messatge secret. Arren d'excencionau la chifra tretze qu'es tot simplement un aumenatge a las tretze purmèras colonias qui. an constituït los Estats Units.

En India : L'intriganta arròda blua deu drapèu indian, qui vira, sus un hons blanc entre ua banda verda e ua auta jauna safran, qu'a mantuas significacions . Que representa, segur, lo « dharma chakra » (l'arròda de la lei) un deus mei ancians simbèus bodics tà parlar de la necessitat deu movement. Mes darrèr lo « chakra » que s'estuja l'auburi mei tribiau deu « charkha », l'arrodet (le rouet). Aqueth instrument qui serviva tà hilar lo coton qu'a incarnat la luta entà l'independéncia indiana. A comptar de (à partir de) las annadas 1920, Gandhi que demandava a sus compatriòtas de se'n servir tà hilar eths-medishes los lors vestits,meilèu que de'us crompar dens las usinas britanicas. Suu drapèu deu govèrnament provisòri de l'India libre, en 1931, que podèn quitament véder lo telèr (mètier à tisser) complet. Après l'independéncia, en 1947, l'arròda tota sola qu'estó conservada sus la banèra indiana.

En Bretanha grana : L'estendard britania (l'Union Jack) qu'es un resumit de l'istoria deu país. En 1603 las coronas anglesa e escocesa qu'estón religadas (réunies) tà har la Bretanha Grana. Un navèth drapèu qu'estó creat, ligant (associant) la crotz roja sus un hons blanc de Sent Jòrdi (Saint Geoges), patron d'Angletèrra dab la x blanc suu hons blu de Sent Andrèu, patron d'Escòcia. Lo purmèr de genèr de 1801, dus diagonalas rojas que i estón ajustadas (ajoutées) tà la crotz protectora deus Irlandés, la crotz de Sent Patric. E lo país de Gualas ? Annexat per Angletèrra au sègle 13au, n'apareish pas suu drapèu. Un deputat qu'a temptat de rectificar aquesta injustícia en prepausant en 2007, ua tripla crotz dab au miei lo dragon roi gualés...shens resultat !

Crimi de saba.

Guy MIREMONT

arrebirada d'un poèma de l'Arnaud CRESSON

regent a Benesse Maremne

A l'estujat d'ua espessa bruma,
L'enemic que s'entercola en la nòste arregada,
Còthtrentant l'arberòt de la cantèra,
Esgarraupiant lo millenari casso.

E aquí que gessen adara
Maquinas bramairas dab de harpias las cridèras
Qui's mòven hens lo nòste ocean verd.
Qué respóner au nhac deu hèr ?

Crimi de saba qu'es vielha costuma,
Esventrant los troncs com sus l'enclumi,
Los còps de l'òmi, los còps de l'òmi,
Qu'arresonan en lo silenci de l'esguit deu dia.

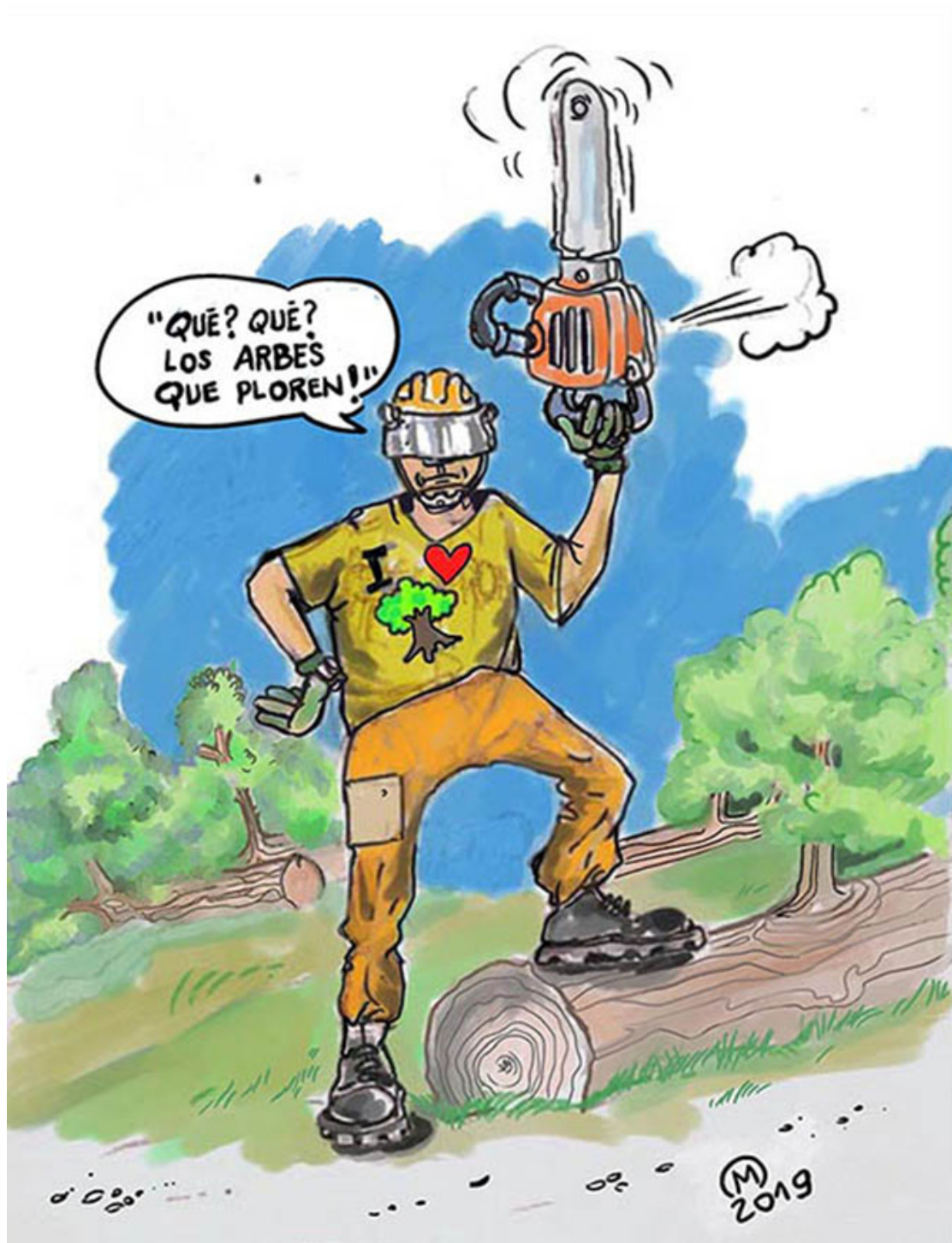
Lavetz, los nos pairs qu'imploran entad arren la sauvetat,
Nosatis, brandissant los nos atributs,
Bròcs, arraditz, huelhas, larmas e brancas,
Que bravam l'enemic a l'arma blanca.

Lo nòste capdau, gran pin de las hautas cabelhas
Tocat au pè, de crimi quina noblessa,
Quate còps que tresmauta, e puish que cad,
Esgarrauissant l'arribèra de la nòste tomba.

Que s'ahondre en un gran barrabin-barraban
Arrebomb d'orgulh, arressaut de trespàs,
Lo cap pas guaire mei haut que la brana,
Qu'agonisa dens l'èrba de tota la sua carn.

Crimi de saba qu'es vielha costuma,
Esventrant los troncs com sus l'enclumi,
Los còps de l'òmi, los còps de l'òmi,
Qu'arresonan en lo silenci de l'esguit deu dia.

Jo que demori, condant lo recit,
Praube soca, rèstas d'un monde haunit,
Qui grandiós careçava l'escuma de las nublas
Abans que l'òmi ne lo vedossi en tronc ruscat.

La broisha deu bòsc de Mixe. Miquèu BARIS
tirat d' « Au briu de la Bidoza » escrit en franchimand
per l'Eric BUR, virat preu Mijo Etcheverry, arrevirat preu
Miquèu

Un còp èra... lo nòste amic, lo guitòt Bèc Jaune, que volava un matin au-dessús d'un gran bòsc, lo bòsc de Mixe. La mair que l'avè dit :

-- Non volis pas jamei au-dessús d'aqueth bòsc, que't poirés pèrder !

Mes parièr com tots los mainats deu monde, que calè donc qu'anèssi véder totun de près çò qui n'èra eth medish...

Que hasè ua bèra pausa qu'èra partit de casa, quan còp sec apercebó, sus un sender a penas visible, ua vielha hemna tota croishida devath un hèish granàs qui's portava sus l'esquia, en s'ajudar tà caminar d'un barròt gròs e broncut. Chepicat, lo Bèc jaune que la seguí au mei près. Que la vedè mièlher adara. Qu'èra vestida de pendelhas, dab un gran capèth ponchut, dab alas amplas qui n'estujavan pastotun lo nas, decorat d'ua vorrugassa com ua mosca sus ua banana, e un menton pelut.

Tostemps chepicat, que's pausà au darrèr d'era entà véder on podè anar atau. Qu'arribèn en ua clarèra on èra apitada ua cabana.

Ò maravilha ! Las parets qu'èran de pan de mèu, lo tèit de teulas en chocolat, los contravents en nogat. Pompetas qu'èran pausadas suu bòrd de la frinèsta, e pòts de flors plenhats de confitura que guarnivan lo casau. Un còp qu'avossi obrit la pòrta, qui carrinquejà, la vielha hemna que s'arrevirà e que vedó lo Bèc Jaune.

Los sons uelhs qu'eslambrequejàn, mes qu'esbauchà çò qui volè estar un sorríder, amuishant l'unic caishau qui'u demorava peu miei de la boca.

-- Adiu, guitòt tonholet, ce'u digó. Tot çò que vedes, qu'es meilèu destinat aus mainatjòts, mes dehens qu'es fòrt mei plan entà tu : que't harèi un empast dab milhòc tenhèr com cau, cesòtas frescòtas e ua beròja salada plan verda, que me'n balharàs novèlas.

Lo Bèc Jaune ne sabè pas tròp çò que calè har, enfin qu'èra sus la balança. La mair segur que l'avè dit de non pas escotar lo monde qui non coneishèn pas. Mes la temptacion qu'estó tròp grana. Qu'entrè...Purmèr non vedó pas arren. Qu'èra tot escuranhós. Qu'aubirà totun ua chemineia e un gran cauteron pausat suu carbolhar.

Puish, au cap d'un momentòt, qu'apercebó caujobas on èran embarrats graulhas, crapauts e tanben ua sèrp...

-- Curiós! ce's digó.

Tà díser la vertat, que començava d'estar estremonciat de paur e que's brembè de l'istuéra d'ua broisha qui vivè au hons deu bòsc e qui preparava filtros malefics.

Lhèu qu'èra era? Adara qu'estromiglava de cap a pata, mes que demandà totun a la vielha:

-- On es l'empast que m'avès prometut?

-- Lo ton empast, insolent, jo que't vau esbrojar... Tà't díser la vertat, qu'ei besonh de la toa lenga tà la mea mixtura, que s'adobarà fòrt plan dab la moquira deus crapauts qu'aprestarèi dab un chic de veren e dab quauquas cueishas de graulhas.

Lo Bèc jaune que cercà la pòrta, mes qu'èra flisquetada, e ne sabè pas mei on anar dab aquera broisha qui'u corrè au darrèr com ua hòla, un cotèth a la man. De totas las caujobas que s'i audivan uglaments: los crapauts que coacavan, los arrats que coïcavan, los tinhahús que trindavan deu som deus piteraus, que i avè tanben ua cagèca qui udolava e ua paleta qui paletava quauque part devath de la palhassa de la vielha. Un sabat de non pas créder.

Lo Bèc jaune que's credó a las darrèras. Que's brembè, mes un chic tard, deus conselhs de la mair. Còp sec, la pòrta que s'obrí forcivament. Qu'èra un gran galhabèrro, Xabi lo lenhassèr, aperat per tot aqueth calhavari. Que's gahà la destra e, miaçant la broisha, que l'ordonà:

-- Adara, hala d'aciu, e non tornis pas jamei en aqueth bòsc !

La broisha que s'encamà l'escoba en plegar a miei sac e que s'envolà au mei lèu.

Ne se'n tornà pas jamei, a çò que disen lo monde deu vilatge... Mes que s'avè totun gahat lo cauteron a la man e, en huéger, gotòtas que cadón a tèrra : que's cambiàn en ceps hòus.

Lo Bèc Jaune, eth, qu'arremerciè de tot còr au lenhassèr e, un chic vergonhós, que se'n tornà tà casa.

Mainatges, non mingitz pas jamei los camparòus qu'amassatz solets : que poirén estar los de la broisha.

Lo molin de Pairbon. (de Jan deu Sabalòt)

Danièl LAFARGUE

Pairbon qu'èra molièr d'un molin de magrèra,
Lo mei praube segur de tota l'arribèra,
Bastit sus un arriu e tot de faus plomat (pas bien d'aplomb),
De troceits e de trencs que l'avèn piterat (dressé)....
Duas molas au bèc au hons dus arroquets,
Arbos en vielh corau (coeur de l'arbre), esquiron e claquets,
Tot aqueth atiralh arroquet de vielhèr,
Mau conhat de pertot, ligat dab hiu de hèr,
Que shiulava deus èishs (essieu) , en gemint que janglava,
Quan per temps de plogèr l'arroquet tornejava...
Lo molin de Pairbon, bastit de tèrra roja,
Qu'atendè tròp sovent qu'arribèssi la ploja...
Tanben, Pairbon qu'avè la borsa plata,
De sèt petits mainats carrejava l'estaca...
Los temps qu'èran nhacants, la vita qu'èra dura,
Que calè punherar tà hornejar mestura,
Partatjar aus mainats la bròja (bouillie) e lo burguet,
Hà'us caminar descaus per la ploja e lo hred,
Que calè, de matin, de molient (mouture) qui pesava,
Carcar l'asolòt gris, Pèire que s'aperava...
Qu'avè lo cuer pelat e los òs puntejants,
Capborrut e luèc (capricieux), e croishit per los ans,
Sus los terrèrs d'Usquenh, per nèu e per torrada,
Quan lo praube asolòt hasè quauquas eslurradas,
Que calè recargar, jurar e bronir
Abans de har lo torn e tornar au molin...
Mes, tau cèu deus molièrs Pairbon se n'ei anat,
E lo praube molin n'a pas mei tornejar.
La maison qu'a croishit devath lo temps mortau,
Las molas, d'un castèth que paran lo portau.
La gaujosa cançon deus claquets qui viravan,
Los beròis sovenirs qui tà nos devisavan,
Hens lo gusmeth pelote de fil) deu temps que's son arromerats.
Adara, n'i a mei que piteraus cussoats (poutres vermoulues)
Arroquets (rongés) per la heuç e las camas de toja,
D'aqueth praube molin escotaire de ploja.

**Ua despena qui's poiré esparnhar.
(Aimat de Lahitau)**

Daniel LAFARGUE

Jan Pèirot ue vienè d'aver maishanta passa
Qu'avè calut seguir la cabessa (charrue) e l'arrascla (herse)
Darrèr lo cuu deus bueus sus varèit provassut
En aqueth mes de mai, devath sorelh agut.
De semiar que vienè la darrèra jornada.
Un còp aver disnat, tà har bona siestada,
Lo milhòc per augan, que's trobava acabat,
Tau lheit que se n'anè dab lo cap desgatjat.

La dauna au cabinet qu'estruçava la vaishèra
Quan sentiva au moment un drin de devegèra. (ennui)
Pensant que dab espèr son òmi l'atendè,
Dab hèra de gaujor que pugè au solèr.
Tota prossa (charmante) au ras d'eth, com gata, s'ajolè,(se frotte)
En lhevant lo linçòu, drin que'u desapriguè. (découvre) S'èra
beròi vestida, un corsatge leugèr,
Los peus tot espartits, sus lo cochin (oreiller) qu'avè.

Eth, tan fatigadàs, adromit, qu'arroncava,
Non comprenó arren a çò qui arribava.
Espiar que voló har en orbint drin los uelhs
Mes que s'arrevirè de l'auta part deu lheit.
Hens los uelhs de Tresina que s'estofè l'eslama,
D'un afront com aqueth qu'èra mortificada.
Que disó : « Praube amic, be n'es arromerat ! (mou)

E perquè tu dab jo e t'es donc maridat ?
Non sèi, si'm pòts audir, dab la toa dromèra
De't véder com aquò que'm contrarias hèra.
Nat gai donc non s'i pòt aver dab tu, praubàs,
Qu'ès lo dia, la nueit, tostemps fatigadàs !

N'as donc jamei espiat noste aso Baptiston,
Quan dab nosta saumeta a enveja d'amor ?
Après aver dab tu, lo matiau tribalhat,
Si's prèssa tad aquò, un còp qui ei destalat !
Que cau tà ganhar sòus segur tribalhar hèra
E non cau pas sustot envià'us per la gotèra,
Mes si èras dab jo , de còps drin mei adret,
Besonh n'averem pas de pagar lo vailet.

Abansdísar deu Capitol d'Abòr

Guy MONDORGE

L'intronisacion d'un naveth, e mei enqüèra d'ua navèra
academiciana qu'es causa escaça.

Mes quauqu'arren com l'arribada de duas daunas... que disi...
de duas daunetas, lo medish dia, au miei de la nosta assemblada
de cap pelats o de peus blancs, qu'es un drin com ua bohada de
ceps au mès de genèr.

Los uns que parlaràn de cambiament climatic, los autes de
revolucion sociau-culturau... Que m'estimi mei los mòts
d'arreconeishança de competencias.

Shens traucar los camins de la « Manif pour tous », n'èi pas
vergonha d'afirmar que, tà balhar vita ad ua lenga, que cau òmis e
que cau hemnas... E qu'èm segurament plan luenhècs de comptar
pro de hemnas dens la nosta academia.

Lo men dit menin qu'em ditz que la Fanní e la Corinna ne
seràn pas las darrèras ad arrejúnher los 28 academicians uei en
activitat.

Alavetz, shens tardar, que vam escotar la nòsta consòr Marisa
Pouliquen díser tot lo son plasèr d'arcuelher la soa hilhòla Fanní.

Pleitei d'entrada a l' Academia de Fanny LARTIGOT

Dauna e Sénhers,

Qu'ei un gran plaser d'estar dab vosautres,-as uei. Que volerí començar dab un « mercés » generau a l'Academia gascona de Baiona-Ador qui a causit de'm comptar au demiei deus sons membres. N'aurí pas jamei pensat que'n harèi partida un dia. Qu'ei un aonor, ua fiertat tà jo de recéber aquesta gratificacion. Atau qu'ei, que soi immortau.

Que mercegi Guy Mondorge e los mens d'ara enlà confrairs e consòrs academicians de m'arcuélher dab vosautres,-as a l'Academia gascona Baiona-Ador. Academia qui despuish 1926 s'ei balhada com objectius de manténer la practica e la vitalitat de la lenga gascona e de difusar-la lo mei possible, çò qui ei esmiraglant. Que mercegi tanben la mea mairina Dauna Maryse Pouliquen tau son sostien e lo son aimablèr. Drin abans l'estiu, que receboi un mèl de la soa part dab com títol, un simple mes totun eficaç « E vòs vàder membra de l'Academia gascona Baiona-Ador ? ». Ad aquesta lectura, qu'avoï un sentit de fiertat e de reconeishença.

Taus qui ne'm coneishen pas, que soi Fanny Lartigot, qu'èi 33 ans e que tribalhi au servici de la lenga e de la culture nostas despuish drin mei de 7 ans adara. Qu'avoï l'escadença de har la jornalista dens divèrs mèdias occitans, que citi aqui fierament, Ràdio Páis, lo jornau La Setmana e Òctele. Que hèi actuaument la cargada de documentacion numerica a l'Institut occitan de Vilhèra. Aqueth tribalh, pro diferent de çò qui èi coneishut dinc adara, que m'enriqueish hèra umanament – que mercegi d'aulhors los mens collègas qui an hèit lo desplaçament- mes tanben suu plan culturau, pr'amor en quauques mes, qu'èi descobèrt enregistraments preciós qui datan d'un temps quan los locutors naturaus e se'n vedèvan entà trobar los mots en lenga francesa, e emprontavan torns purament gascons, peu plaser de las meas aurelhas.

Aquesta passion tà la lenga que m'estó transmesa peu pair, qui de petits enlà, los hrairs e jo, e ns'a abeurats deus sons mots poetics « Hè'm passar lo cotèth » o enqüèra « Hè'm passar lo fusilh », quan arroganhava pr'amor l'amic de la vesina hasè desrapatges en escotèr davant la maison. Grana pensada au papi, bearnés, originari d'Angais, qui'm cantonejava regularament lo celèbre « Bèth cèu de Pau ».

Un còp arribada en Bearn, qu'estoi esmiraglada de véder que nombrós èran los qui parlavan la lenga nosta, joens mei que mei qui aprenèvan la lenga o l'avèvan entenuda despuish pichons, qui vivèvan la cultura nosta e qui n'èran fièrs sustot. Un dinamisme a tota espròva qui desiri arretrobar a noste.

Que sèi las dificultats que la lenga e la cultura e travèrsan ací entà's har conéisher e impausà's a còps. Demorant a quauques quilomètres d'ací, que soi estada sincèrament pertocada per projèctes qui se'n veden entà estar miats dinc au cap. Que pensi a la maishanta novèla qu'a rebut augan l'equipa de Ràdio País Lanàs Baish-Ador pertocant au CSA qui n'a pas atribuit nada frequéncia a la ràdio dens lo parçan o enqüèra au nivèu educatiu, a la mauescaduda deu projècte deu grop escolar a Bocau, en lo quau Calandreta n'a pas trobat la soa plaça aus costats de l'lkastola.

N'èi pas nat remèdi miracle mes totun que demori positiva. Que m'engatgi a tribalhar a l'Academia gascona Baiona-Ador tà que la lenga nosta arretrobe chic a chic la soa plaça dens la nosta societat. Mission mager qu'ac cau díser. Que voi véder l'Estanquet gascon desvolopà's e atirar mei anar mei de monde, joens o non, deu parçan. Qu'espèri tanben dab impaciéncia de véder l'aviada de la politica lingüistica de la CAPB a favor de la lenga gascona, occitana, o çò qui volhitz, e véder que frutejarà sustot.

Que díser
de La Passem, aquesta corruda a favor de la lenga qui a començat en país charnègue abans de traucar Bearn e qui tà la soa dusau edicion en 2020, e passarà peu Baish-Ador e las Lanàs ? Que crèi dens aqueth projècte e que soi segura que harà vèler la lenga e que sensibilizarà hèra de monde. E puish, qu'ei a casa.

Fin finau, que soi encantada d'entrar a l'Academia gascona Baiona-Ador aus costats de Corinne Diharce-Laulhé qui s'i hè entà que visca l'occitan.

Academiciana, que poish adara har citacions de totas. La purmèra -seriosa- de Nelson Mandela qui m'a hèra marcat : « Si parlatz a un òmi dens ua lenga que compren, que parlatz au son cap. Si e'u parlatz dens la soa lenga, que parlatz au son còr » / « *Si vous parlez à un homme dans une langue qu'il comprend, vous parlez à sa tête. Si vous lui parlez dans sa langue, vous parlez à son cœur* » e la dusau mei umoristica, pr'amor ja que sia Academiciana, que demori sensibla a vosautres-as qui m'espian en pensar aus coquets e au bon vin qui ns'espèran sus las taulas. Que citarèi ua collèga de las meas qui'm digó un dia : « Com diré Dracula, ça-vietz, que vam béver un còth » !!!

Mòt d'arcuelh tà la Corinna Diharce Laulhèr

Guy Mondorge

Dens la Vath d'Aussau, la canson que ditz que l'aulhèr qu'es près de son aulhèra... Mes aquò n'es pas lo cas a Urt. A Urt, de l'autre costat d'Ador, Laulhèr, deu son petit nom Corina, qu'a causit de demorar près de Diharce. Non, non, Diharce n'es pas lo son labrit. Diharce qu'es lo son òmi... Diharce Laulhèr, un beròi nom qui sona com lo reclam deu país « charnégo ». Corina qu'es regenta, professora de gascon, e de tant d'autas causas. Desempuish uei ans, que s'i hè d'aprèner aus mainats d'Amor, d'Ortès, e de Salias la diferencia entre « un cachòt » e « un caishau », entre « un pau » e « un pòt ». Ueit ans d'explicar que « un tuc » n'es pas sonque ua marca de biscuèits tà l'aperitiu. Quiò ! la nòsta lenga mairana qu'escon plan las soas dificultats, mes que sap tanplan exprimir los sentiments, las aulors, las colors, las flambors com los arrèhums. Ensenhar la lenga, la har víver, balhar aus dròlles l'enveja, la hami--de--la--parlar... Qu'es aquó lo projècte, la finalitat de la nòsta Academia.

Normau donc de t'arcuélher, Corina, au beth miei de l'Academia Gascona de Baiona-Ador.

Ne serèi pas mei long. Mes abans de't deishar la paraula, que'm permeteràs de t'auherir ua petita cançon. Que'n poderàs partatjar l'arrepic dab tons petits escolans. E que'm haré gai de vse l'enténer cantar taben... Que'n coneishetz tots segur la musica :

Arrepic

Qu'ei ma lenga,
Qu'ei ma companha,
Qu'ei mon plaser,
Ma libertat.
E sus lo caminau^① d'Espanha
Tots los aulhèrs
que l'an cantat.
Lheu que la parlaram
amassa...
Qu'ei la toa lenga, mainat.

2

Quan lo sorelh e s'adromiva
darrèr lo casso deu portau
lo larèr començava a viver
e qu'espiavi lo devantau
de ma Gran Mair dens la cosina
com ua reina en majestat...
clucant los uelhs,
de sa votz fina
com d'outes còps,
que m'a parlat.

1

Uei, qu'èi embeja
de'm soviéner
Deus moments doços,
quan mainadòt,
Qu'aví mon Pairbon
entà'm tiéner la man,
pujant tau Chapelòt...
Que'm contava l'Arrat de vila,
qui n'aimava pas lo milhòc.
Dap eth que parlavi tot dia
la lenga mair,
la lenga d'òc.

3

Dab vos qu'èi revat au mainatge
qui soi estat,
urós per tostemps
de non pas desbrembar dab l'atge
l'aulor deu bon pan de hroment.
Deisha'm donc contunhar l'istoèra
enta'us deu sègle vint e un.
Dab eths que parlaram enquèra
Lo Biarnés
n'ei pas mort, totun...

4

Que i a lendomans qui cantan
dab mei de fòrça, de gaujor,
quan las hadetas e ns'encantan.
Seda, dentela e blanc pelhon...
au miei deu camp,

dehens l'usina,
a l'escòla com au cledat,
uei la cançon de Melusina
deu Biarnés
va cambiar lo hat...

Filó un conte de Jan Rameau arrevirat en vèrs per Jan Dupaya apoticaire e maire de Pèirehorada

Francis LABARTHE

Lo denomat Filó, can perdut e bastard,
Per lo brave Jantic, qu'estó arrecaptat.
Qu'avè, disè lo Jan, en lo son cap de can,
Hòrt mei d coneishença qe mantrun galapian.
Filó, en la contrada, de los cans qu'ei lo rei !
Adara que'u coneishetz, vau díser çò qu'a hèit.
Tot lo monde qu'ac sap : marcat de Pèirahorada
Tot dimèrcs que's tien. Paisans, ua nombrada,
Devaràn de tot bòrd, Bascos e Biarnés.
Jantic, com tot lo monde, ne pòt pas har un ahar
Shens vièner a la vila entà trucar la man
E dauneta com eth, que sii crompar potingas
O véder en passant la cosia de Hastings.
Lo Filó, com ac pensatz, qu'ei tostemps de la hèsta
Viste prèst a seguir la mestressa o lo meste,
A casa n'ei pas mau mes que i a concurréncia
Dab ua tropa de gats, raubaires shens consciéncia
Qui panan tant que pòden, ne deishant pas arren.
E puish, n'ei pas per díser, en aqueth Pèirahorada,
La cosina qu'ei fresca e com cau relhevada.
Atau, aqueth dimèrcs, qu'èra jorn atendut
Per Jantic, per Dauneta e Filó lo Pelut
E nat ne se'i trompavan, lo Filómensh qu'un aute
Puish que sabè comptar, en v'ac pregar, dinc a nau
E sèt jorns que i a tostemps, d'u dimèrcs a l'aute.
A sèt que s'arrestava. Qu'èra aqueth e pas l'aute.
Ah, se l'avetz donc vist, aqueth jorn benedit,
Lhevat avant lo só, gualhardet e hardit,
Qu'atendè deu son meste la longa deishudada
Entà véder se i anava eth a Pèirahorada
E lavetz qu'atendè. Quan meste e dejunava,
Qu'èra aquí, aus sons pès, los nèvis dens la frèbe,
Los uelhs tot plenhs d'enveja, se hasent amistós,
Truquejant de la coda, tot doç, tot doç, tot doç.

Se ne parlava pas, que pensava tot baish.
« Vam véder , çò que hès, i viens o ne i viens pas ?
Puish que deishava mèste e qu'anava tà dauneta
Las hemnas qu'an tostemps las ideas hòrt mei netas.
« Vam véder , çò que hès, i viens o ne i viens pas ?
Oh ! Mes a còps, Filó, hart de vièner e d'anar,
Que'u gaha la malicia e com ua sangaleta,
Que'us deisha tots aquí, shens cantar ni petar,
Adishatz tot lo monde, jo me'n vau tau marcat
Damoratz per ací puish que voletz combat.

E tot que partiva. Qu'èra luenh Pèirahorada,
 S'arrestava a Sent Pè, conh deus grans caçadors,
 On avè sovenença deus sons darrèrs amors.
 E la beròja Fineta, tant doceta e e tant fina,
 De'u véder, culejava l'amistosa praibina...
 Qu'arrivava atau, pan de lenga penenta,
 Divertit e leugèr, mes la hami au vente,
 Au castèth d'Aspremont . Aquí, que s'estancava,
 E sedut suu cuu, que sentiva e qu'espiava
 Pr'amor, jorn de marcat en aqueth Pèirahorada,
 Que i a com un gran brum deu Gava a l'Aspremont,
 Qui vien de las cosinas, sortit de las padèras,
 E, en barrant los uelhs, Filó que saborejava
 L'aulor d'aquera nubla qui doçament pujava
 E qu'auré podut díser : a l'arrua deus Capons
 Qu'an preparat los cézers, dab jambon e onhons,
 Que'm sembla e que m'estona a l'arrua Gambettà
 Que s'an deishat cramar mei o mensh lo ratà
 A l'arrua Lembarri que senti la garia
 Qui a hèit lo bolhon e que i a bon farcit,
 Aquí que i a havòla dab cueishòtas de guit !
 Ne minjaràn pas tot, bissè que me'n deisharàn.
 Que passava pertot e pertot que'u balhavan :
 « Tè, qu'ès aquí Filó ? Çà-i t'ací e feneish lo plat,
 Disèn tot aqueth monde hòrt plan arpastats.
 Puish, avant de partir tà tornar a l'ostau,
 Bona sièsta hasè en un endret com cau,
 En estiu en la glèisa e sus la lausa fresca,
Que's trobava mes plan qu'en lo cèu un avesque
En ivèrn que's pagava l'endret « ostau de vila »
 On los maires tostem an la vita aisida .
 Aqueth jorn, lo Filo qu'estó beròi estonat
 Ne trobava pas lo brum e arren ne sentiva,
 Barrats los magasins, barrats los restaurants :
 « E çò qu'ei donc aquò ? Qu'èi donc jo mau comptat,
 Deu marcat de segur, que passi a costat »

Mes com hasè calor, se n'anè cercar frescura
A l'endret on d'autes còps , un còp la mascadura
En lo vente, a l'acès se'n anava dromir.
Qu'i trobè aclucats tus de hemnas e d'òmis,
E tot aquera gent qui s'esbohavan a cantar.
Qu'estó rebut com en quilhèr un can,
Còps de pè d'un costat, e còps de pè de l'aute
De cap a la sortida que s'escapè tot shuau.
Lo Filo que plorava, mes un mainatge
Que passè, viu e leuger, com son ad aqueth atge :
« Qu'ès aquiù hòu Filo ? Que t'ès beròi trompat
Puish qu'èm uei lo quinze d'Aost, ne n'i a pas marcat
Lo maire qu'ac a dit, s'avès sabut legir
Ne't serés pas trompat, ça-i véder aquò ací.
E, sus la paret de la glèisa, lo mainatge muishava
Lo bèth papèr mercat qui, a tots, anonciava
Lo marcat renviat. Qu'èra signat deu maire.
« Atèn que te'n vau fóter jo » , lo maire qu'a donc signat,
E shens me díser arren, renviat lo marcat.
E lavetz, en tot arrascar deus quate pès,
Arraujós e vexat d'estar estat susprés
De cap ad aqueth papèr, que hasó duas humadas
Seguidas..pschit..pschit...pschit de tres bonas pishadas.
E lo Filó, arron lo maire e hòrt a perpaus,
Signat qu'avè tamben l'arrestat municipau.

Palomas

Annie LAVIELLE

Octobre dens las Lanas, un mes deus mei beths
On dens lo cèu e tornan passar los auseths
Qui au primtemps, los Pirenèus deven passar,
De cap taus país hreds tà installà's e nidar

La seuva que sospira, qu'aten lo passatge,
De milierats d'ausèths qui déishan un traçatge
Dens lo gran blu de l'azur qui a còps e tinda :
Alas leugèras enviant doça brusida.

Jamei suu mes pin, que las agradan mei los camps.
Engolint granòts de milhòc, glapant los glands
Puish còp sec en tot shisclar, de cap tau cèu pujant,
En un beròi balet en -hadant, musiquejant .

Los òmis que tornan primitius, arren mei bèth
Qu'argüejar ansiosament lo mitic ausèth.
E potonejarà lo bèc deus grans pins augan ?
E quan de temps e calerà atènder, uei, doman ?

Rai, un jorn totun que passarà la volada,
Ua mosquejada d'ausèths enviats per ua hada.
A tot doç gausar respirar, lo uelh embrumat
De cap tau cèu víver un brigalh d'eternitat

D'on vien donc lo mòt « charnégo » ? Miquèu BARIS

Que'vs demandatz benlèu d'on vien lo mòt « charnégo » qui designa los estatjants deu parçan de Bidàishen, de Càmer, de Guíshen e de quauques vilatjòts adarron, on d'aubuns parlan enqüèra a l'encòp lo gascon e lo basco ? Que vau donc assajar d'i respóner.

Los « charnégos » qu'èran los de sang-mesclada, los metissats com dirén adara. Que cau saber que, i a bèra pausa, los purmèrs poblants deu parçan qu'èran los Bascos, o meilèu los ajòus deus Bascos, qui son tostemps damorats dens la montanha, deu costat de las Arbalhas, on e's tròba la mair de la Bidosa. Que devaravan a còps dens la plana, dinc ad Ador, e medish dinc a Garona e pareish, qu'es au mens çò que ns'a dit lo Cesar. Qu'èran un pòble diferent deus Cèltas qui parlavan ua lenga diferenta de la soa, de l'aut bòrd de Garona.

Quan los sordats romans e son arribats per nòste, menhats preu Cràssus, lo lòctenent deu Cesar, qu'an conquestat per començar lo parçan de Sòs, en Òut-e-Garona, lo país deus Sossiats, Eusa, Aira, Sent-Sever, Acs, lo Senhans, e Baiona. D'aubuns Bascos qu'an arrefusat de's sosmèter.

E que n'i avó just un punhat qui resistèn e qui s'arrefugièn dens la montanha. Que son eths qui an preservat la soa lenga, l'euskara. Los mei hardits, los de la plana, que's son mesclats aus Romans e qu'an adoptat la soa lenga, lo latin, que l'an transformada chic a chic, çò qui a balhat lo gascon.

Los vilatges deu parçan qui s'apèran « Vièla » qu'eston donc poblats preus sordats romans desmobilizats, qui n'èran pas james anats a Roma. Que'us balhèn tèrras de cotivar a l'entorn d'ua « villa », ua proprietat agricòla d'on son gessits mantuns vilatges de nòste com Vièlanava, pròche de Bidàishen.

Que disèn qu'èran ondrats o onorats. D'aquí tanben lo nom deu vilatge de Ondres, qui n'a pas arren de véder dab lo mòt basco « ondarts », qui vòu díser lo sable. Perqué donc un sol vilatge, sus aquera tèrra gascona, sablosa de la Crampa d'Amor dinc au Medòc, e's tiraré lo nom d'aqueth mòt basco ?

Dinc aquí, la causa qu'es pro simplassa. Mes que s'es complicada dab l'arribada, de cap a l'an 800, d'ua bandalada de gents de pèth usclada e de peu negue, los Maures e los Sarrazins, sabetz, los qui an atacat l'arrèrguarda deu Carlesmanhe, deu costat de Roncesvaus, e qui son medish anats dinc a Peitieu.

E per on aquera bandalada es arribada ? Per la vath de la Bidosa, d'Espanha enlà. N'an pas hèit sonque passar solide, mes que i a avut quauqua gojata qui n'a patit, de grat o de fòrça. E qu'an deishat quauquas tralhas ! Qu'es pr'amor d'aquò que i a enqüèra au parçan gents moretas de pèth, de peu negue (o negre), dab los uelhs blus totun a bèths còps... Donc, los « charnégos » que son los arrèr-petits-hilhs d'aquera mesclanha de non pas créder de Bascos, de Gascons, e de Sarrazins. Lo monde qu'i son enqüèra de sang-mesclada, de « carn negra » (à l'origine du mot « charnégo »). Que parlan tostemps la lenga basca e gascona, a defaut de la lenga maura qui ns'a deishat sonque lo mòt « zèro » !

ALFABET.COM

Pèire BEDAT

(Poèma informatiWWW.c : mes ne i a pas de w dens l'alfabet gascon, ni k, ni y...)

A com amor e amistat

E com espèr e egalitat

B com bonur e beutat

F com familha e fraternitat

C com coratge e còr

G com gaujor e Gasconha

D com diferencia e doçor

H com hami e hèsta

I com irèia e ideas

J com jòi e justícia

L com libertat e lengas

M com memòria e morala

N com natura e noblessa

O com Occitania e òbras

P com paratge e patz

Q com quantitat e qualitat

R com rason e reflexion

S com solidaritat e sapiença

T com tèrra e tolerancia

U com union e unitat

V com vita e vertat

e entà finir, malaja !

X com xenofobia. .. e

Z com zizania, zut !

"ESTRANH TOTAS AQUERAS LETRAS
E DE MEI QU'ES ESCRIBUT EN
GASCON"

Crits

Cantaires cantan comptinas
Cantadors cantan cançons
Canta cocuth
Cancaneja capblu
Canta cigala
Canta chavèca
Canta còrba
Coaca corbaish
Crida cama-cruda !
Cèu clar
Calor, calorassa
Caumàs, canicula
Climat cambiat
Catastròfa !

Pèire BEDAT

Contenent, centilitres
Contienut, centigramas
Contorn, centimètres
Carrat, cube, chifras
Cinc còps cinc
Cinquante, cent
Cinc cents...
Cau carcular !

Cauçaduras, caucetas
Calçon, culòtas
Cinta, camisa
Caravata, capèth
Camassas cauçadas
Còstumat
Cap cobèrt

Complet

Entà arrider

Jean MAISONNAVE

Que soi content de'v arretrobar e de vièner arrider dab vos autes e com disèva lo Rabelais "Le rire est le propre de l'homme" e un espantoire d'ajustar:"e la hèmna que plora"?Que coneishetz las Escrituras,mei que jo:arrider que vòu diser "grasir" dab lo son partenàri s'entèn! E l'egalitat sexuau,no?ne parlim pas deus salaris!...Lo noste confrair mostachut de Lanassas ne va pas plorar dens lo cròfe.

Qu'etz familièrs deu libi deu Lapassada"Sonque un arridèr amistos" e que podem canta amasse dab l'Enric Salvador.

Qu'èi l'arrider(2)e tu qu'as tostemps lo planhèr

Qu'as lo planhèr,l'arroganhèr,jo vau dromir 'vath lo castanhèr...

MICS,,Causa sabuda sii:N'anz pas a Hastings si voletz damorar sancèr(avoir la vie sauve!)

2 o 3 exemples entà illustrar la mia dita :

1/Lo vilatge de tots los dangèrs.En 1957 o 8,l'estacion russa Mir qu'envié un cosmaunòta orbitar la tèrra e lo tipe que's pausé shens nat trebuc.E bé non.Imaginatx l'Estanquet de Hastings on l'Alice e coséva saumon,anjèlas...a costat deu fronton.4 abituats que hasèn a las cartas,plan avinats.Sus la tela,en blanc e nega au jornal televisat.Alice que's bota a cridar:Gojats,OOO lo GaRgarine.Tot despieitat,lo menuser deu vilatge,en destornant 3 o 4 botelhòtas que s'i hè:"PRAUBA pèga,aqueth òmi qu'a hèit lo torn deu monde shens nat trebuc,que cau que viéni a Hastings entà's har estropiar!!!

2/ Ua auta hèita de pinta-bròis?La noça acabada,lo Denis que decideish d'apitar ua hica de 4 mètras entà preparar lo burgau.Que s'arrecussa las mangas e tot en ahanant,dab lo pic e la ^pala de hèr,que cava lo horat e dap pèiras que cala lo horat,a vista de nas.2 jorns après lo paperòt locau anonciava:illusions d'òptique!

3 e entà acabar Que la condava ,aquèra mon gran-pair. L'alphonse e l'Elvina que sopavan au cot deu huec,la sope que humava suus carbons,las saucissas que perhumavan la cosina escura de las annadas 50e lo can qu'espiava.L'Alphonse que hurrupava,...Lo vitraire deu lòc qu'arrecaptabe lo haish se sobrailles d'ua maison qui avèn acabada.Lo tot fotut dens un sacòt,dab lo vesin ...qu'èra Carnaval.. que s'en van de cap tà l'ostau deus 2 vielhòts.L'un qu'aubreish la pòrta e l'aut qu'arronça lo sacòt de vitras copadas dens lo corredér.Un horvari deu diable ua tarrabastada a deishudau un mort e lo can de haplar.L'Alphonse e l'Elvina de sortir tà dehòra,tjinque tjanca.

Mes qu'èm fotuts,çò qui s'es passat donc? e praube de nos.L'Elvina que s'i hè:çai minjar òmi,que vas aver tot hred! E l'òmi de s'escaquerar d'arrider:Mes praubòta ,ne i a pas arren de copat?

Elvina:Non,qu'es vrai,mes ,mes gran pegòt qui ès:LO CAN que 's a minjat las saucisses,té!

Açò qu'ei l'istùera d'un par de joens maridats, Janòta e Bernat, qui demoravan dens un endret estremat enter Pèirahorada e Polhon, au miei de las sèrras e deus bòcs. Era, valentòta, que hasè lo netei a casa dab arsec e estrambòrd, qu'arreglava la poralha, las aulhas, las vacas e lo porcumi e qu'entretienè un hòrt beròi petit casalòt au darrèr l'ostau. Eth, qu'èra acuentat aus campòts de la meitaderia e que tribalhava tanben las tèrras d'un vielh vesin celibatari; a còps, que hasè lo jornalèr a la segueria deu lòc. Valent qu'èra, eth tanben lo Bernat.

Un d'aquestes darrèrs dimenges, en tornant de la missa, man a man, suu cami calhavut, Bernat que disó a la soa hemnòta :

- Tè, Janòta, dab lo Miquèu deu Portau, qu'am convienut d'anar au marcat de Pèirahorada qui's va debanar dimercs qui vien. Qu'èi entenut a díser un comici e i seré tanben organisat.

- Hòrt plan, responó la Janòta en tot sorríder, qu'as rason d'i anar, que devèn saber tostemps los prètz de tot, ne saben pas jamèi lo besonh de l'endoman, atau ne's deisharan pas borrar. E puish, ne't harà pas de mau de't divertir un chic mes menshida't totun de't non pas tròp esclarir la ganurra dens las aubèrgas...saps quin es arron...

Lo jorn vienut, de d'òra, deishant la Janòta enqüèra adromida, lo Bernat que's jumpè sus la bicicleta e que se n'ané de cap au Portau cossirar lo son amic... Un café plan acompanhat e tots dus que tiravan au mei viste suu camin de cap a Pèirahorada pr'amor qu'i avè tan de causas a véder e a har aqueste jorn dens lo capdulh deu canton.

Tota la jornada, soleta, la noste Janòta que pensava, amorosòta, au son Bernat en sospirar de tendressa...E adara on es, ço que hè, dab qui e parla...La nueit caduda, un còp sopar e vaishèra hèita, que's botè a brocar cauças mes las agulhas que's mesclavan e que hasèn maishant tribalh. Tostemps, aquera pensada deu Bernat pas enqüèra tornat, que li tirossava lo cap e mei las agulhas de la pendula e viravan mei los nervis que'u pujavan a flor de pèth e que'u balhavan la prudèra. " Tè, se disó la gojata, que me'n vau anar tau lhèit; un còp adromida, lo temps que passarà mei viste."

E aquí devath lo plumion, virar d'un costat, virar de l'aute, nhacar la coishina de malicia, comptar los motons (qu'èra viste hèit pr'amor n'avèn pas sonque quauquas aulhas e un marro) mes dromir, briga. "Ah, Bernat, s'èras ací au ras de jo..."

Benlèu, a miejanueit passat, lo nhirgar d'ua bicicleta que's hasó enténer suu caminòt ...Lo brut deu shisclet segotit que seguí... " Ès aquí hòu Bernat? Puja viste, que soi hreda com un matin de genèr." Nada responsa. Ua cadeira que cadó suu carrelatge... arromegadas estofadas... De la crampa estant, Janòta : " Tè, n'as pas alucat la lutz o qu'as lhèu bevut un veire de tròp. » L'aute ne mautava pas Arribat au ras deu lheit, lo noste hestaire vedederament gorpit, que barbolhè un « Adiu Janòta » e que's hiquè a's desvestir. Mes, n'èra pas aisit... sustot de's tirar los sabatons pr'amor lo cap que'u virava , que'u virava tau un cibòt en holia... Finaument, que's deishè càder pesugament suu lheit. « Praube piocòt, marmusè la Janota en tot bailinà'u , qu'ès tot hred, sarra't contra jo, que't vau escalorir, ne te'n dasquis pas...E labetz , as passat ua bona jornada? E as vist hèra de monde? E i avè beròi bestiar?" Lo Bernat, que's compren, qu'avè la lenga quauque chic travada..."Lo vent, lo vent...aqueth salòp de vent...en tornant...dens lo nas...que'n soi molut." Devath lo plumion, lo noste òmi n'èra pas tròp hardit e donc, tà'u sortir deu son flaquèr, la Janòta que'u gahè tendrament au còth, que'u potiquè l'aurelha dab quauques bailinas... mes lo Bernat ne mautava pas e benlèu que's hiquè a arroncar com un porcàs peladèr!..."Gojat, se disó Janòta, que t'es beròi arrenгат la cravata, lo vent, lo vent, tè, n'èi pas entenut ad arren jo... ua bèra shimarra be qu'as gahat. Aten un chic, ne vas pas har totas las plegas...drom ua pausòta e après, qu'auràs dret a ua d'aquestas sarabandas... "

Prauba Janòta, gratèra, bohèra, estirar los braç, las camas, virar aciu, virar aqui...mes dromir briga, briga, briga. Tic tac tic tac que s'i hasè l'arrelòtge e lo Bernat eth qu'arroncava tostemps. Trèrès òras... "Bissé qu'a pro dromit adara," ce pensè Janòta en s'arrevirant de cap au son òmi.

E tornar, que'u gahè au còth dab los sons doç braçòts, que's jumpè un chic sus eth, que'u potiquèjè la maishèra, las perpèras, que'u hasó shagòtas, que'u mossequè l'aurelha... arren a har, lo pire ne's deishudava pas.

- Haut Bernat, n'ès pas enqüèra hart de dromir... qu'ès repausat adara !

- Hò, hò, ce responó Bernat, finaument deishudat que soi hòrt mau fotut, qu'èi lo cap qui s'escalha.

E, se virant de cuu a Janòta, que's tornè hicar a arroncar, parièr com ua batedera d'outes còps. La nosta dauna, un còp de mei, que n'estò de las costas... Shèis òras! Lo só, dejà, que passava arrais per las clichèras de la finestra e la Janòta mei aguihosa que jamèi, ja que n'avossi pas clucat briga, que's lancè a l'assaut deu son dromidaire. Per mei que hasóssi tot çò que calè... arren a har sonque en responsa bohar brac e gemida. Totun, au cap d'ua seria de shagòtas, que's deishudè mes qu'estó sonque entà díser: "Hòu Janòta, lo cap...lo vente... que soi tot arrevirat, que serés sharmantòta de'm portar un bòlo de tilhòu dab dus cachets d'aspirina....!

Janòta n'estó pas suspresa d'enténer aquó. "Qu'i vau de tira ! » ce responó enmalicada, en arromegar e, shens lo balhar un darrèr pòt, que sautè deu lheit com ua craba espaurida e que devarè tà la cosina. Au cap d'un moment, tornada dens la crampa, d'ua votz aguda e shens arríder: " Tè, que l'as aquí lo ton remèdi, ne'u deishis pas ahredir."

La prauba gojata n'èra pas prossa ! Entà har passar la malícia, que se n'anè tà dehòra devath lo só naishent, en aledar a granas bohadas entà's desténer... "Tè, qu'ei l'òra, que vau balhar a minjar a la poralha!" e que's pleè lo devantau de milh. Autanlèu la pòrta deu poralhèr obrida, totas las garias que s'espervolèn a gran brut sus l'airiau entà esperucar los grans getats a punhadas generosas per la Janòta .. ."Petio, petio, petio..."

Lo hasan, lo darrèr sortit, meste deu lòc, que's segotí las alas, que gahè ua volada malestruga e que's pausè totun shens trebuc aus pès de la nosta daunòta... Qu'èra acuentat a clacar quauques grans quan, tot d'un còp, ua beròia garia nega que's vienó ajaçar davant lo son peruc, li hasent compréner la soa enveja deu moment.

Lo noste mascle ne perdó pas de temps: que's hiquè a trepejar, l'ala penenta e dab "Co, co, co..." interessats, que s'i apitè dessús, que la gahè a la cleca e...L'ahar acabat, lo hasan, un chic aflaquit, que s'arrepitè, que's segotí las plumas e, content deu son tribalh, que tornè esperucar quauques milhocòts. Sonque quauques pr'amor ua auta garia dèja que's presentè davant eth, prèsta a l'ahar. Medish causa... "Co, co, co..." Pas pelièr, lo meste deu lòc! Que hasó lo son tribalh viste hèit acontentant com cau la piocòta qui s'escapè tota escarabilhada. Janòta qu'espiava aquèra sarabanda, lo mus clavat e la malícia tostemps au cap. Ua tresau damisèla de las plumas blancas qu'arribè en culejar e, com las autas duas, que s'acropilhè aus pès de Janòta, se hicant en la posicion que calè. Tostemps prèst entà har plaser a la gent emplumada, lo noste mascle adara assadorat de grans mes non pas de hèmias, que s'apressè de la graciosa ausèra... mes la Janòta n'i podent pas mei tièner de véder ua bèstia tan valenta, que li arronçè un còp d'esclòp devath la puç en lo disant los caishaus sarrats: "Hòu gran carcan, n'i es pas anat tè tu au marcat de Pèirahorada".

Las particularitats de la genealogia familiau en lo Parçan de Baiona

André PEES

Lo títol sancèr deu men devís qu'es :

Las particularitats de la genealogia familiau en lo Parçan de Baiona. E aquò entà trobar e localizar mei de 500 ancèstres dirèctes diferents. Atau que vedem qu'èm devedors de mei de 200 noms de familha en plaça deus 4 deus nostes pairans.

Lo desbromb qu'es un dusau lincòu.

Mes com har ? Ací lo metòde perpausat l'an passat a la mia conferéncia a Ací Gasconha :

A casa, plan calat davant l'ordinador, qu'utilizi 2 sites :

1- principalement lo site deus archius departementaus, en pojan dens lo temps los actes d'estat civiu de las Mairiats de 1900 a 1792, puish los actes de las Glèisas dinc au començament (1650-1700).

2- lo site Geneanet entà consultar las listas déjà hèitas dab lo medish nom de familha a la medisha comuna soca deus mens ajoùs.

Si que cau, que i a tanben los relhevats d' associacions de genealogia e logicians.

E adara un drin de Maths :

Qu'avem 2 parents o pairs en gascon : lo pair e la mair, 4 gran pairs, 8 arrèr-gran pairs, 128 pairs a la Revolucion, 2 poténcia n pairs n generacions abans

Qu' utilizi la mia formula magica : en genealogia, 2 poténcia 10 = 1000 . Tots los 300 ans que multiplicam per 1000 lo nombre deus parents ; sia 300 ans a, mila , sia 600 ans a, un milion, sia 900 ans a, un miliard !.

Nos autes locaus qu'èm tots parents au 20° grat e hòrt avant dens las petites comunas agricòlas de los nostes ajoùs.

Adonc, quauqu'un de 50 ans que hè la soa genealogia poderà identificar 1000 ajoùs dab l'ordinador. Si es seriós, que hicarà 2 òras per parent sia 2000 òras de temps vagant,...qu'es a díser annadas e annadas ! E ben hòu !

E on son las particularitats en lo parçan de Baiona ?

Purmèra particularitat : los actes d'estat civiu que son en francés, mes los noms de familha deu Parçan de Baiona que son en **lenga mairana, gascona o basca**.

Ajustats aus prenomes de batiada a l'Edat Mejana, que son noms de maisons-socas, casas e ostaus-casalèrs. Entà miélder las distinguir, mei de la mitat qu'an noms de lòcs ligats aus lanas e bòscs vesins.

Los actes ancians que son dificiles a léger. Que i a hèra pecas, variantas e « lacunas ». Entà deschifrar los noms de las parròpias, de las casas, puish de familha, que cau aver nocions de patrimòni locau (lenga, istòria, geografia, sociologia rural)

Qu'es pr'amor d'aquò que organizèi hens aqueste Museu un talhèr de descriptatge deus noms de familha bascos e gascons dab l'ajuda de las mias fichas A4 de toponimia e deu croquis-paisatge de la maison-soca.

Tranquillizatz-ve ! N'èi pas lo temps de desvolopar tot aquò, d'autant mei que publicarèi un article de 30 paginas.

Adonc, que'vs balhi sonque exemples :

Purmer en gascon :

le O de l'Edat Mejana troba's dinc a 1700 e hà's OU en fonetica escrivuda a la francesa. Atau a Sent Estève, Du Merlo, Merlo, un còp Merle, e definitivament Dumerlou, que son de la medisha familha.

Lo N finau que s'en va : Camin hà's Camy dab i puish y. Tanben lo R finau que se'n va: Larroder hà's Larroudé. Atau la casa hà's Lacaze dab un z.

lo V ha's B, lo F hà's H, etc.

Puish en basco, rapidament uei, lo U hà's OU. Mendiburu hà's Mendiboure.

Las letras S, Z, X, CH que son equivalentas ; tanben I, Y; tanben V, B, etc.

Be vedetz ! Los noms de familha que damoran testimònis e ambaishadors de las lengas locaus entà la lor renavida.

Dusau particularitat : lo dret d'ainat absolut.

90 % de la populacion que vivèva a la campanha. L'ainat **hilh o hilha** eretava de la totalitat de la propietat de la maison-soca, bastiments e terrenes. Las familhas qu'èran numerosas : un capdèth maridava's dab iva casalèra e reciprocament. Los autes gojats que devèvan anar-se'n de casa shens idea de tornar. Atau qu'avem l'exòde rurau e la diaspora dab militars, caperans, sòrs, foncionaris, vailets, gojas e a las Americas los pastors.

Los ajoùs locaux qu'èran marcats lauradors sus actes d'estat civiu.

A còps que i a anomalies hens las successions e bissè panadors d'eretatge. Tanben non-dits e secrets de familha.

Tresau particularitat : Las variantes dialectaus deus noms de familha permeten de situar la region d'origina, puish de la precisar dab la carta de frequéncias de Geopatryme e dab Geneanet.

Que' vs balhi exemples d'origina 200 ans a :

Fernandez, Espanha ; Da Silva, Portugau ; Lebreton, Bretanha.

Ací, Etcheverry ; de l'aute costat, Etcheverria.

Ací, Vignau, Cazaux ; a l'èst de la Garona, Vignal, Casals.

A l'Edad Mejana, los Gascons e los Bascos ne sabèvan pas prononciar lo F latin. Que' u remplaçavan per un H aspirat. Atau ací : Hourcade, Duhau, meilèu que Fourcade, Dufau.

Noms dobles : cercar en Bearn, lo dusau nom qu'es lo de l'esposa o de la soa casa.

Labarthe, Barthaburu : cercar en lo Vath d'Ador ; Elgue e Queheille, véder las arribèras deu Sason en Sola.

Mes que cau acabar. Qu'es au nom d'aquesta genealogia de Baiona que'vs disi .

Composicion deu burèu qui gavida l'Academia :

- President director : Guy Mondorge
- Director adjunt : Yvan Bareyre
- Secretari perpetuau : Amadèu Baris
- Secretari adjunt : Guy Miremont
- Tèsaurèr : Marcel Sarraute
- Tèsaurèr adjunt : Daniel Lafargue

Cet « armanac » annuel est édité grâce au concours :
du Conseil départemental des Pyrénées-Atlantiques
des villes de Bayonne et d'Anglet

Corrections de Miquèu Baris
Composition de Guy Miremont
Dessins Jean-Louis Miallet